

O'SMIR O'QUVCHILARNING INDIVIDUAL-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARINI EMPIRIK TADQIQ ETISHNING NAZARIY VA AMALIY JIHATLARI

Akbaraliyeva A.T

Toshkent amaliy fanlar universiteti

"Psixologiya" kafedrası katta o'qituvchisi

Xamrayeva N.R

Toshkent amaliy fanlar universiteti "Pedagogika

va Psixologiya" yo'nalishi 4 – kurs talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'smir yoshidagi o'quvchilarning individual-psixologik xususiyatlarini empirik tadqiq etishning nazariy va amaliy jihatlari tahlil qilinadi. Tadqiqotning asosiy maqsadi — o'smir shaxsining individual farqlanish omillarini aniqlash, ularning ijtimoiy-psixologik moslashuv darajasini baholash hamda shaxs rivojiga ta'sir qiluvchi psixologik determinantlarni o'rganishdir. Tadqiqot doirasida shaxs tuzilmasi, temperament, hissiy barqarorlik, o'zini baholash va ijtimoiy faollik kabi psixologik ko'rsatkichlar psixodagnostik metodlar asosida tizimli tarzda tahlil qilindi. Empirik natijalar o'smirlar orasida sezilarli individual farqlar mavjudligini ko'rsatdi va ularni ijtimoiy faol, hissiy jihatdan barqaror hamda introspektiv tipdagi guruhlariga ajratish imkonini berdi. Shu bilan birga, ayrim respondentlarda emotsional beqarorlik va past o'zini baholash kabi xususiyatlar aniqlanib, bu omillar ta'lim jarayonida psixologik qiyinchiliklar yuzaga keltirishi mumkinligi qayd etildi. Tadqiqot natijalari o'smir shaxsining psixologik rivojlanishini chuqurroq tushunishga yordam beradi va individual yondashuv asosida pedagogik hamda psixokorreksion ishlarni takomillashtirish uchun ilmiy-amaliy zamin yaratadi, shuningdek, yoshlarning shaxsiy xususiyatlarini o'rganish va ularni rivojlantirish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqishda muhim manba sifatida xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: o'smirlar, individual-psixologik xususiyatlar, shaxs tuzilmasi, temperament, hissiy barqarorlik, o'zini baholash, ijtimoiy faollik.

Аннотация: В данной статье анализируются теоретические и практические аспекты эмпирического исследования индивидуально-психологических особенностей подростков. Основная цель исследования — выявление факторов индивидуальных различий личности подростка, оценка их социально-психологической адаптации, а также изучение психологических детерминант, влияющих на развитие личности. В рамках исследования изучались такие психологические показатели, как структура личности, темперамент, эмоциональная устойчивость, самооценка и социальная активность с использованием психодиагностических методов. Эмпирические

результаты показали наличие значительных индивидуальных различий среди подростков и позволили выделить группы с социальной активностью, эмоциональной устойчивостью и интроспективным типом. Вместе с тем у некоторых респондентов были выявлены эмоциональная неустойчивость и низкая самооценка, которые могут создавать психологические трудности в образовательном процессе. Полученные данные способствуют более глубокому пониманию психологического развития подростка и создают научно-практическую основу для совершенствования педагогической и психокоррекционной работы, а также разработки практических рекомендаций по изучению и развитию индивидуальных особенностей личности.

Ключевые слова: подростки, индивидуально-психологические особенности, структура личности, темперамент, эмоциональная устойчивость, самооценка, социальная активность.

Abstract: This article analyzes the theoretical and practical aspects of empirical research on the individual psychological characteristics of adolescents. The main aim of the study is to identify factors of individual differences in adolescent personality, assess their socio-psychological adaptation, and examine psychological determinants influencing personality development. The study investigated psychological indicators such as personality structure, temperament, emotional stability, self-esteem, and social activity using psychodiagnostic methods. Empirical results revealed significant individual differences among adolescents and allowed the identification of groups with social activity, emotional stability, and introspective tendencies. At the same time, some respondents exhibited emotional instability and low self-esteem, which may lead to psychological difficulties in the educational process. The findings contribute to a deeper understanding of adolescent psychological development and provide a scientific and practical basis for improving pedagogical and psychocorrectional work, as well as for developing practical recommendations for studying and enhancing individual personality traits.

Keywords: adolescents, individual psychological characteristics, personality structure, temperament, emotional stability, self-esteem, social activity.

Kirish

O'smirlik davri shaxsiy, psixologik va ijtimoiy jihatdan eng sezgir va muhim bosqichlardan biri hisoblanadi. Ushbu davrda o'quvchilarning individual-psixologik xususiyatlari, jumladan, temperament, hissiy barqarorlik, o'zini baholash va ijtimoiy faollik kabi ko'rsatkichlar ularning shaxsiy rivojlanishi, ijtimoiy moslashuvi va o'quv jarayonidagi muvaffaqiyati bilan bevosita bog'liqdir. Shu sababli, o'smirlarning shaxsiy farqlanish omillarini aniqlash va ularni tizimli tarzda o'rganish pedagogik va psixologik amaliyotda muhim ahamiyat kasb etadi. Zamonaviy psixologik tadqiqotlar

shuni ko'rsatadiki, individual-psixologik yondashuvlar o'quvchilarning psixologik rivojlanishini chuqurroq tushunish, ularning ijtimoiy-psixologik moslashuv darajasini baholash va shaxsiy xususiyatlarini rivojlantirish bo'yicha samarali tavsiyalar ishlab chiqishda muhimdir.

Shu nuqtai nazardan, ushbu tadqiqot o'smir o'quvchilarning individual-psixologik xususiyatlarini empirik yo'l bilan o'rganish, ularning ijtimoiy faoliyatini baholash va shaxs rivojida ta'sir etuvchi determinantlarni aniqlashni maqsad qilgan. Tadqiqot doirasida shaxs tuzilmasi, temperament, hissiy barqarorlik, o'zini baholash va ijtimoiy faollik kabi ko'rsatkichlar psixodiagnostik metodlar orqali tizimli tarzda o'rganiladi. Ushbu yondashuv o'smir shaxsining psixologik rivojlanishini chuqurroq anglash, individual yondashuv asosida pedagogik va psixokorreksion ishlarni takomillashtirish hamda amaliy tavsiyalar ishlab chiqish uchun ilmiy asos yaratadi.

Mavzugaid adabiyotlar sharhi

O'smir yoshidagi shaxsning individual-psixologik xususiyatlari va ularning ijtimoiy-psixologik moslashuvdagi roli psixologiya va pedagogika fanida keng o'rganilgan mavzudir. Shaxsiyatning individual farqlanishi o'smirlarning psixologik rivojlanishida muhim ahamiyatga ega ekanligi ta'kidlangan (1). Ijtimoiy muhitning o'rganish va moslashuvdagi roli ham katta ahamiyatga ega ekanligi aniqlangan (2).

Temperament va shaxsiy fazilatlarining ta'lim jarayonidagi samaradorlikka ta'siri haqida tadqiqotlar mavjud bo'lib, ular temperament ko'rsatkichlari va shaxsiy xususiyatlar o'quvdagi muvaffaqiyat va ijtimoiy moslashuv bilan bog'liqligini ko'rsatgan (3). Shu bilan birga, o'zini baholash va ijtimoiy faollik o'smirlarning ijtimoiy moslashuvi va ruhiy barqarorligiga bevosita ta'sir qilishi qayd etilgan (4, 5).

So'nggi yillarda psixodiagnostik metodlar, xususan, Kettelning 16 faktorlu shaxsiy testlari (16PF), individual-psixologik profilni aniqlashda samarali vosita sifatida qo'llanilmoqda (6). Shu bilan birga, S-shakl yondashuvi shaxsiy fazilatlar va ijtimoiy-psixologik xususiyatlar o'rtasidagi strukturaviy bog'liqliklarni aniqlashda qo'llaniladi.

Shu nuqtai nazardan, mavjud adabiyotlar o'smirlarning individual-psixologik xususiyatlarini chuqurroq o'rganish, ularni ijtimoiy va pedagogik kontekstda rivojlantirish hamda psixokorreksion ishlarni samarali rejalashtirish uchun ilmiy asos yaratadi.

Tadqiqot metodologiyasi

Ushbu maqolada o'smir yoshidagi o'quvchilarning individual-psixologik xususiyatlarini o'rganishda **empirik tadqiqot usuli** qo'llanilgan. Tadqiqot doirasida o'quvchilarni shaxsiy xususiyatlari, temperament, hissiy barqarorlik, o'zini baholash va ijtimoiy faollik ko'rsatkichlari bo'yicha **qiyosiy taqqoslash usuli** ishlatilgan.

Ushbu usul yordamida olingan ma'lumotlar asosida o'quvchilar turli guruhlariga ajratilgan: ijtimoiy faol, hissiy jihatdan barqaror va introspektiv tipdagi guruhlar. Ma'lumotlar yig'ishda psixodiagnostik metodlar ishlatilgan:

- **16PF test** — shaxs tuzilmasi va temperamentni aniqlash;
- **Rosenberg Self-Esteem Scale** — o'zini baholashni o'lchash;
- So'rovnomalar va kuzatuvlar — ijtimoiy faollik darajasini baholash.

Olingan ma'lumotlar **deskriptiv statistika, dispersiya tahlili va korrelyatsiya tahlili** yordamida tahlil qilingan. Shu yo'l bilan qiyosiy tahlil natijasida o'quvchilar orasidagi individual farqlar va ularning ijtimoiy-psixologik moslashuv darajalari aniqlangan. Tadqiqotda o'quvchilarning roziligi va maxfiyligi saqlangan, etik qoidalar qat'iy rioya qilingan.

Natijada, maqola yozishda qo'llangan metodologiya o'smirlarning individual-psixologik xususiyatlarini tizimli tarzda o'rganishga va natijalarni ishonchli tarzda taqqoslashga imkon bergan.

Tahlil va natijalar

Tadqiqot davomida 3 ta maktab o'quvchilarining **Kettel 16 faktorli S-shkalasi (16PF) bo'yicha individual-psixologik xususiyatlari** o'rganildi ($n = 90$). Olingan ma'lumotlar **qiyosiy taqqoslash usuli** va psixodiagnostik metodlar orqali tahlil qilindi, shu jumladan **deskriptiv statistika, dispersiya tahlili va korrelyatsiya tahlili** ishlatildi. O'quvchilar turli guruhlariga ajratildi: **ijtimoiy faol, hissiy jihatdan barqaror va introspektiv tip**.

Jadval 1. 16 faktor bo'yicha Pearson korrelyatsiyasi

O'lchov ko'rsatgichi	Person r	p-qiymat	Natija
A – Ochiqlik	0.61	<0.01	Yuqori bog'liqlik
B-Intellectual salohiyat	0.64	<0.01	Yuqori bog'liqlik
C-Emotsional barqarorlik	0.58	<0.05	O'rtacha bog'liqlik
E-Dominantlik	0.53	<0.05	O'rtacha bog'liqlik
F-Faollik	0.62	<0.01	Yuqori bog'liqlik
G-Mas'uliyatlilik	0.67	<0.01	Yuqori bog'liqlik
H-Ijtimoiy dadillik	0.69	<0.01	Yuqori bog'liqlik
I-Hissiyotlilik	0.54	<0.05	O'rtacha bog'liqlik
L-Shubhalanish	0.50	<0.05	O'rtacha bog'liqlik
M-Fantaziya(ijodkorlik)	0.56	<0.05	O'rtacha bog'liqlik
N-O'zini tutish	0.63	<0.01	Yuqori bog'liqlik
O-Tashvishlilik	0.48	<0.05	Past bog'liqlik
Q1-Yangilikka ochiqlik	0.65	<0.01	Yuqori bog'liqlik
Q2-Mustaqillik	0.60	<0.01	Yuqori bog'liqlik
Q3-O'zini nazorat qilish	0.73	<0.001	Kuchli korrelyatsiya

Q4-Ichki tanglik	0.54	<0.05	O'rtacha bog'liqlik
------------------	------	-------	---------------------

Tahlil:

1. **Ochiqlik (A) va Intellektual salohiyat (B)** yuqori darajada o'quvchilar orasida uyg'un, bu ularning yangi bilim va tajribalarga ochiqligi hamda tanqidiy fikrlash qobiliyatini ko'rsatadi.
2. **Emotsional barqarorlik (C) va Dominantlik (E)** o'rtacha bog'liq, bu o'quvchilarning stressga chidamlilik va ijtimoiy liderlik qobiliyatlarida farqlar mavjudligini bildiradi.
3. **Faollik (F), Mas'uliyatlilik (G) va Ijtimoiy dadillik (H)** yuqori bog'liqlikda, ya'ni o'quvchilar faoliyatga jalb qilinish, vazifalarni bajarish va guruh ichida ishtirok etishda bir xilda.
4. **Hissiyotlilik (I), Shubhalanish (L) va Fantaziya (M)** o'rtacha darajada farqlanadi, bu ijodkorlik, sezgirlik va tanqidiy qarashlarda o'zgaruvchanlikni ko'rsatadi.
5. **O'zini tutish (N) va Yangilikka ochiqlik (Q1)** yuqori darajada uyg'un, o'quvchilarning o'zini boshqarish va yangi imkoniyatlarga moslashuv qobiliyati kuchli ekanligini bildiradi.
6. **Tashvishlilik (O)** biroz past bog'liqlikda, bu ayrim o'quvchilarda xavotir va stress darajasi boshqalarga nisbatan yuqoriligini ko'rsatadi.
7. **Mustaqillik (Q2) va O'zini nazorat qilish (Q3)** yuqori va kuchli korrelyatsiyada, ya'ni o'quvchilar o'z harakatlarini rejalashtirish va nazorat qilishda barqarorlik ko'rsatadi.
8. **Ichki tanglik (Q4)** o'rtacha darajada, bu o'quvchilarning ichki stress va ruhiy holatini ko'rsatadi.

Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, o'smirlarning individual-psixologik xususiyatlari va ijtimoiy-psixologik moslashuvi o'rtasida sezilarli bog'liqlik mavjud. Ba'zi ko'rsatkichlar (A, B, F, G, H, N, Q1, Q2, Q3) yuqori birlikni ko'rsatadi, o'rtacha bog'liqlikdagi faktorlar esa o'quvchilar orasida farqlanish mavjudligini bildiradi. Shu natijalar pedagogik va psixokorreksion tavsiyalar ishlab chiqishda ilmiy asos sifatida xizmat qiladi.

Xulosa. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, o'smir o'quvchilarning individual-psixologik xususiyatlari va ularning ijtimoiy-psixologik moslashuvi o'rtasida sezilarli bog'liqlik mavjud. Kettel 16 faktorli S-shkalasi bo'yicha olingan ma'lumotlar asosida, o'quvchilarni ijtimoiy faol, hissiy jihatdan barqaror va introspektiv tipdagi guruhlarga ajratish mumkinligi aniqlangan. Ba'zi ko'rsatkichlar (A – Ochiqlik, B – Intellektual salohiyat, F – Faollik, G – Mas'uliyatlilik, H – Ijtimoiy dadillik, N – O'zini tutish, Q1 – Yangilikka ochiqlik, Q2 – Mustaqillik, Q3 – O'zini nazorat qilish) yuqori bog'liqlikni ko'rsatgan bo'lsa, o'rtacha bog'liqlikdagi faktorlar

(C – Emotsional barqarorlik, E – Dominantlik, I – Hissiyotlilik, L – Shubhalanish, M – Fantaziya, Q4 – Ichki tanglik) o'quvchilar orasida sezilarli farqlanish mavjudligini bildiradi. Shu bilan birga, O – Tashvishlilik past bog'liqlik ko'rsatib, ayrim o'quvchilarda stress va xavotir darajasining yuqoriligini ochib beradi.

Tahlil shuni ko'rsatdiki, individual-psixologik xususiyatlar, jumladan temperament, hissiy barqarorlik, o'zini baholash va ijtimoiy faollik, o'quvchilarning ijtimoiy-psixologik moslashuvi va ta'lim jarayonidagi muvaffaqiyatida muhim rol o'ynaydi. Shu nuqtai nazardan, pedagogik va psixokorreksion ishlarda shaxsning individual xususiyatlariga e'tibor berish, uning kuchli va zaif tomonlarini aniqlash va ularga mos ta'lim strategiyasini ishlab chiqish zarur.

Tavsiya etiladi:

1. O'quvchilarning ijtimoiy faolligi va hissiy barqarorligini oshirishga qaratilgan trening va guruh ishlari tashkil etish;
2. Past o'zini baholash va emotsional beqarorlik ko'rsatkichlariga ega o'quvchilar uchun individual psixokorreksion dasturlarni ishlab chiqish;
3. Pedagogik jarayonda o'quvchilarning temperament va shaxsiy fazilatlarini hisobga olgan holda individual yondashuvni tatbiq etish;
4. O'smirlarning shaxsiy xususiyatlarini tizimli kuzatish va ularning rivojlanish dinamikasini baholash uchun doimiy psixodiagnostik monitoringni joriy etish.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Adler, A. (1927). *Understanding human nature*. New York: Greenberg.
2. Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in society: The development of higher psychological processes*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
3. Nikiforov, V. D., & Strelau, J. (2000). *Temperament and educational achievement in adolescents*. Warsaw: PWN.
4. Rosenberg, M. (1965). *Society and the adolescent self-image*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
5. Buss, A. H., & Plomin, R. (1984). *Temperament: Early developing personality traits*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
6. Cattell, R. B., Eber, H. W., & Tatsuoka, M. M. (1970). *Handbook for the Sixteen Personality Factor Questionnaire (16PF)*. Champaign, IL: Institute for Personality and Ability Testing.